

ZADNJA IZMENA

Luise Erdrich

Sledi

Prvo poglavje

Zima 1912

Manitou-geezisohns

Sonce malega duha

NANAPUSH

Začeli smo umirati pred snegom in kot sneg smo padali še naprej. Bilo je osupljivo, da nas je za umiranje še toliko ostalo. Tistim, ki so preživeli pegasto bolezen z juga, naš dolgi boj zahodno od zemlje Nadouissieux, kjer smo podpisali sporazum, in nato veter z vzhoda, ki je prinesel izgnanstvo z viharjem vladnih papirjev, se je to, kar se je spustilo s severa v letu 1912, zdelo nemogoče.

Dotlej, smo mislili, je nesreča že prav gotovo izčrpala svojo moč, je bolezen gotovo izterjala vse tiste Anishinabe, ki jih je zemlja lahko držala in zakopala.

Toda zemlja nima meja in ne sreča in tudi naši ljudje jih niso imeli, nekoč. Vnukinja, ti si otrok nevidnih, tistih, ki so izginili, ko je skupaj s prvimi ostrimi kaznovanji zgodnje zime pometala nova bolezen. Jetika, ji je rekel mladi pater Damien, ki je v tistem letu prišel zamenjat duhovnika, podleglega istemu pustošenju kot njegova čreda. Ta bolezen je bila drugačna od koz in mrzlice, ker je prišla počasi. Izid pa je bil kljub temu enako neizogiben. Cele družine tvojih sorodnikov so ležale bolne in brezmočne sape. V rezervatu, kjer so nas stisnili skupaj, so se razblinjali klani. Naše plemo se je razpletalo kakor surova vrv z načetimi konci, ko je med nami pobiralo staro in mlado. Pometalo je mojo lastno družino, enega za drugim, pustilo le Nanapusha. In potem sem veljal za starca, čeprav nisem živel več kot petdeset zim. Videl sem dovolj, da sem to lahko bil. V letih, ki sem jih preživel, sem videl več spreminjanja kot v stotinah poprej.

Moja deklica, videl sem umiranje časov, ki jih ti ne boš nikdar poznala.

Vodil sem zadnji lov na bivate. Videl sem, kako so ustrelili zadnjega medveda. V past sem ujel zadnjega bobra, ki mu je kožuh rasel več kot dve leti. Na glas sem spregovoril besede vladnega sporazuma in zavrnil podpis pogodbenih papirjev, ki bi nam vzeli naše gozdove in reke. Posekal sem zadnjo brezo, ki je bila starejša od mene, in rešil zadnjo Pillagerko.

Fleur, njo, ki je ti ne boš imenovala mati.

Našli smo jo nekega mrzlega popoldneva pozno pozimi, zunaj v kolibi tvoje družine blizu jezera Machimanito, kamor se je moj sopotnik, Edgar Pukwan iz plemenske policije, bal iti. Vodo so obdajali najvišji hrasti, gozdove so naselili duhovi in po njih so tavalili Pillagerji, ki so znali na skrivne načine pozdraviti ali ubiti, dokler jih njihova veččina ni zapustila. Ko sva vlekla sani do jase, sva zagledala dvojce: pločevinasto dimno cev brez dima, ki je štrlela s strehe, in prazno luknjo v vratih, kjer je bila žica potegnjena noter. Pukwan ni hotel vstopiti, ker se je bal, da bi ga nepokopani duhovi Pillagerjev morda zagrabili za vrat in ga spremenili v vindigo, zračni vrtnec. Zato sem sam prelomil tanko ustrojeno kožo, ki je rabila za okno. Sam sem se spustil v smrdčo tišino, do tal. Sam sem tudi našel starca in starko, tvoja stara starša, majhnega bratca in sestri, mrzle kot kamen in zavite v sive konjske odeje, z obrazi, obrnjenimi proti zahodu.

Prestrašen in omrtvičen od njihovih tihih oblik sem se v mrakobi kolibe dotaknil vsakega svežnja in zaželel vsakemu duhu srečno pot po tridnevni cesti, stari cesti, ki so jo naši ljudje v tej smrtonosni sezoni tako dodobra shodili. Nato je v kotu nekaj sunilo. Na stečaj sem odprl vrata. Bila je najstarejša hči, Fleur, ki ji je bilo takrat okoli sedemnajst let. Tako vročična je bila, da je sunila s sebe vsa pregrinjala in se nato stisnila k mrzli peči na drva, strmeča in trepetajoča. Bila je divja kot pokvarjen volk, veliko koščeno dekle, ki je z nenadnimi izbruhi moči in renčečimi glasovi spravljala v grozo poslušajočega Pukwana. Tako sem se spet sam boril z njo, da sem jo privezal k vrečam zalog in k deskam sani. Okoli nje sem zavil še več odev in jih prav tako zategnil z vrvjo.

Pukwan naju je zadrževal, prepričan, da mora izpeljati navodila urada do zadnje črke. Previdno je pribil službeni znak za karanteno in je potem, ne da bi odstranil trupla, poskušal zažgati hišo. Toda čeprav je hlode večkrat polil s kerozinom, celo zanetil ogenj z brezovim lubjem in koščki lesa, so se plameni stisnili in skrčili, ugasnili v sukljajih dima. Pukwan je preklinjal in obupoval, ujet med svoje uradne dolžnosti in strah pred Pillagerji. Le-ta je zmagal. Končno je izpustil vžigala in mi pomagal vleči Fleur po stezi.

In tako smo pustili pet mrtvih pri Matchimanitu, zmrznjenih za vrati kolibe.

Nekateri pravijo, da bi s Pukwanom morala storiti, kot je treba, in najprej pokopati Pillagerje. Pravijo, da je nemir in prekletstvo težav, ki so zadele naše ljudi v naslednjih letih, delo nezadovoljnih duhov. Vem, kaj je dejstvo, in nikoli me ni bilo strah spregovoriti. Naše težave so se začele z življenjem, s pijačo in z dolarskim bankovcem. Opotekali smo se proti nastavljeni vladni vabi in se nismo nikoli ozrli dol, nikoli opazili,

kako so nam izpod nog pri vsakem koraku izmaknili zemljo.

Ko je bil za vleko sani na vrsti Edgar Pukwan, se je pognal, kot bi ga preganjali vragi, premetaval je Fleur čez luknje kot hlod in jo dvakrat zvrnil v sneg. Sledil sem sanem, opogumljal Fleur s pesmimi, kričal na Pukwana, naj pazi na skrite veje in slepljive spuste, in jo končno dobil pred svojo kolibo, majhno, dobro zbito škatlo, ki je gledala na križišče.

"Pomagaj mi," sem zavpil in prerezal vrvi, ne da bi se sploh lotil vozlov. Fleur je zaprla oči, soplja je in prevračala glavo v vse strani. Njen prsni kos je rožljaj, ko je hlastala za zrakom; zgrabila me je okoli vratu. Še vedno slaboten od svoje lastne boleznj sem klecnil, padel, se opotekel v notranjost kolibe, zvelkel s seboj upirajoče se močno dekle. Ostal sem brez sape, da bi preklel Pukwana, ki je gledal, a se je ni hotel dotakniti, se nato obrnil in izginil s sanmi, polnimi zalog. Ni me presenetilo ali zelo užalostilo kasneje, ko mi je Pukwanov sin, prav tako Edgar in tudi od plemenske policije, povedal, da je prišel njegov oče domov, se splazil v posteljo in od tistega hipa ni več poskusil hrane, dokler ni izdihnil.

Fleur pa je šlo vsak dan po malem na bolje. Najprej se ji je razjasnil pogled in naslednjo noč je imela kožo hladno in vlažno. Bila je bistra in po tednu dni se je spominjala, kaj je doletelo njeno družino, kako nenadoma so zboleli, podlegli. Z njenim spominom se je vrnil moj, še preživ. Nisem še bil pripravljen razmišljati o ljudeh, ki sem jih izgubil, ali o njih govoriti, čeprav sva, previdno, ne da bi izpustila njihova imena v veter, ki bi dosegel njihova ušesa.

Bala sva se, da bi naju slišali in se odrekli počitku, se vrnili iz sočutja do osamljenosti, ki sva jo občutila. Sedeli bi v snegu pred vrati in čakali, dokler se jim ne bi iz hrepenenja pridružila. Potem bi šli vsi na potovanje, naš cilj vas na koncu ceste, kjer ljudje noč in dan kockajo, pa nikoli ne zaigrajo denarja, jedo, pa nikoli ne napolnijo svojih želodcev, pijejo, pa niso nikoli ob pamet.

Sneg je dovolj dolgo jenjal, da smo se lahko zemlje lotili s krampi.

Kot plemenska policija je bil Pukwanov sin po predpisih prisiljen pomagati pri pokopavanju mrtvih. In spet sva stopila na temno cesto do Machimanita, tokrat sin namesto očeta. Ves dan sva sekala v zemljo, dokler nisva imela dovolj dolge in globoke luknje, da sva lahko vanjo z ramo k ramenu položila Pillagerje. Nato sva jih zasula in zgradila pet lesenih hišk. Izpraskal sem njihova plemenska znamenja, štiri poprek črtkane medvede in kuno, nato si je Pukwan mlajši optal državno orodje in krenil po stezi navzdol. Namestil sem se blizu grobov.

Prosil sem te Pillagerje, kot sem prosil svoje lastne otroke in žene, naj nas zdaj zapustijo in se ne vrnejo več. Ponudil sem jim tobak, pokadil pipo rdeče vrbe za starca. Rekel sem jim, naj ne mučijo svoje hčere samo zato, ker je preživela, naj me ne obtožujejo, ker sem jo našel, ali Pukwana mlajšega, ker je prekmalu odšel. Rekel sem jim, da mi je žal, toda morajo nas zapustiti. Vztrajal sem. Toda Pillagerji so bili prav tako trmasti kot Nanapushev rod in niso hoteli zapustiti mojih misli. Mislim, da so mi sledili domov. Migotali so vso pot navzdol po stezi, tik za robovi mojega vida, tanki kot

igle, sence so prebadale sence.

Sonce je že zašlo, ko sem se vrnil, toda Fleur je bila budna, sedela je v temi, kot bi vedela. Nikoli ni vstala, da bi zakurila ogenj, nikoli ni vprašala, kje sem bil. Tudi jaz ji nisem nikoli povedal, in ko so minevali dnevi, sva govorila še manj, vedno z oprezujočo previdnostjo. Duhove mrtvih sva čutila tako blizu, da sva za nekaj časa preprosto utihnila.

Tako je bilo še huje.

Njihova imena so rasla v naju, otekla so do roba najinih ustnic, prisilila najine oči, da so bile sredi noči odprte. Bila sva napolnjena z vodo utopljenecv, mrzlo in črno, brezzračno vodo, ki je pljuskala ob pečate najinih jezikov ali počasi kapljala s kotičkov oči. V naju so kot ledene črepinje bingljala in se prevračala njihova imena. Nato naju je napolnila in prekrila ledena iver. Postala sva tako težka, obtežena s svinčeno sivim ivjem, da se nisva mogla premakniti. Najine roke so ležale na mizi kot težke kepe. Kri v naju je postala gosta. Nisva potrebovala hrane. In le malo toplote. Pretekli so dnevi, tedni, in nisva zapustila kolibe v strahu, da bi se najini hladni in krhki telesi zlomili. Postala sva napol vindigo, zračni vrtnec. Kasneje sem zvedel, da je bilo to običajno, da je bilo veliko naših ljudi, ki so umrli na ta način, od nevidne bolezni. Bili so takšni, ki niso mogli pogoltniti naslednjega grizljaja hrane, ker so jim imena njihovih mrtvih zasidrala jezike. Bili so takšni, ki so pustili, da se jim je ustavila kri, ki so končno stopili na cesto proti zahodu.

Toda nekega dne je nov duhovnik, šele deček, odprl najina vrata. Bleščeča in boleča svetloba je preplavila prostor in zajela mene in Fleur. Še enega Pillagerja so našli, je rekel duhovnik, Fleurin bratranec Moses je bil živ v gozdovih. Omamljena, otopela kot medveda v zimskem brlogu, sva mežikala v duhovnikov vitki obris. Najine ustnice so bile razpokane, zlepljene. S težavo sva izrekla pozdrav, toda rešila naju je ena misel: gost mora jesti. Fleur je dala patru Damieniu njegov stol in položila polena na siv premog. Našla je moko za kašo. Šel sem po sneg, da bi zavrel vodo za čaj, toda na mojo osuplost so bila tla gola. Tako sem bil presenečen, da sem se sklonil in se dotaknil mehke, mokre zemlje.

Moj glas je zahreščal, ko sem poskušal spregovoriti, toda nato, podmazan z močnim čajem, mastjo in kruhom, sem se zagrel in govoril. Še sani me ne ustavijo, ko enkrat začnem. Pater Damien je bil videti začuden in nato utrujen, ko sem pričel škripati in vibrirati. Pridobival sem pri hitrosti. V obeh jezikih sem govoril v tokovih, ki sta tekla drug ob drugem, čez vsak kamen, okoli vsake ovire. Zvok mojega glasu me je prepričal, da sem živ. Pater Damien me je moral poslušati vso noč, njegove zelene oči okrogle, njegov ozki obraz se je napejal, da bi razumel, njegovi čudni rjavi lasje so bili skodrani in pristriženi vozli. Kdaj pa kdaj je zajel sapo, kot bi hotel dodati svoje mnenje, toda s svojimi besedami sem ga potisnil navzdol.

Ne vem, kdaj je tvoja mati smuknila ven.

Bila je premlada in ni imela zgodb in globine življenja, na katero bi se lahko zanesla. Vse, kar je imela, je bila divja energija in imena mrtvih, ki so jo napolnila.

Sedaj jih lahko spregovorim. Nič več se ne zanimajo za nobenega od nas. Stari Pillager. Ogimaakwe, Gospodarica, njegova žena. Asasaweminikwesens, Divja češnja. Bineshii, Majhna ptička, poznana tudi kot Josette. In zadnji, fant Ombaashi, Dvignil ga je veter.

Bil je še drugi, bratranec Pillagerjev po imenu Moses. Preživel je, toda, kot so kaneje rekli za Fleur, ni več vedel, kje je, tukaj, na rezervatnem zemljišču, ali drugje, v brezmejnem kraju, kjer se mrtvi sede pogovarjajo, vidijo preveč in imajo žive za norce.

In smo bili. Stradanje naredi norca iz vsakega. V preteklosti so nekateri prodali svojo parcelo za petdeset kil moke. Drugi, ki so se obupano želeli obdržati, so sedaj pritiskali, naj se združimo in odkupimo svojo zemljo nazaj ali pa vsaj plačamo davke in zavrremo denar od gozdarjenja, ki bo pometlo znamenja mej z zemljevida kot vzorec iz slame. Mnogo jih je bilo odločenih, da ne bodo pustili najetim merilcem in niti našim lastnim ljudem stopiti v najglobljo divjino. Govorili so o vodnikih Klobuku in Mnogo žensk, sedaj mrtvih, ki sta vzela vladno podkupnino.

Toda tisto pomlad so šli tujci noter kot prej, in tudi nekateri naši. Z namenom, da izmerijo jezero. Le da so sedaj hodili po svežih grobovih Pillagerjev, prečkali ceste v smrt, da so označili najglobljo vodo, kjer se je jezerska pošast, Misshepeshu, skrila in čakala.

"Ostani tukaj pri meni," sem rekel Fleur, ko me je prišla obiskat.

Zavrnila je.

"Zemlja bo šla," sem ji rekel. "Zemljo bodo prodali in izmerili."

Toda vrgla je lase nazaj in odkorakala, po stezi navzdol, brez česa za pod zob odjuge, razen vreče moje čebule in žaklja ovsa.

Kdo ve, kaj se je zgodilo? Vrnila se je k Machimanitu in ostala tam sama v kolibi, ki je še ogenj ni hotel. Mlado dekle še nikoli prej ni storilo česa takega. Slišal sem, da so jo tisti mesec prišli terjat za davke vseh štirih parcel, celo za otok, kamor se je skrtil Moses. Tja je šel uslužbenec, se nato izgubil in preživel vso noč, slede premikajočim se lučem in svetilkam ljudi, ki mu niso hoteli odgovoriti, med seboj pa so se smejali in pogovarjali. Ob zori so ga le spustili, ker je bil tako neumen. Vseeno je spet prišel k Fleur po denar in nato smo slišali, da živi v gozdu in je korenine, kocka z duhovi.

Vsako leto jih je več, ki pridejo iskat dobiček, ki rišejo črte čez zemljo z vrvicami in rumenimi zastavicami. Včasih izginejo in sedaj jih je toliko, ki ponoči stavijo s palčkami in kockajo blizu Machimanita, da se človek sprašuje, kako Fleur spi, če sploh spi. Zakaj pa naj bi? Brez toliko reči zmore. Družbe živih. Streliva za svojo puško.

Nekateri ljudje si domišljajo. Saj veš, kako stare kokoši praskajo skupaj in kokodakajo. Tako se začnejo vse zgodbe, z vsemi čenčami, razmišljanji, vsemi stvarmi, ki so jih izrekli ljudje, ne da bi vedeli in nato verjeli, ker so slišali na svoja lastna ušesa, s svojih ust, vsako besedo.

Jaz nisem bil nikoli eden teh, ki bi se ozirali na govornice tistih, ki so se redili v senci nove državne trgovine. Toda opazoval sem tovarnjake, ki so zavijali na odcep za

kolovoz k Machimanitu. Malo se jih je vrnilo, to je res, toda dovolj so bili tisti, ki so se, visoko naloženi s trdim zelenim lesom. Od tod, kjer sediva sedaj, vnukinja, sem slišal jek in pok, čutil drhtenje zemlje, ko je vsako drevo treščilo ob tla. Oslabel sem v starca, ko je padel en hrast in še en, in še en je bil izgubljen, ko je nastala praznina tukaj, jasa tam, in se je razlila navadna dnevna svetloba.

Prevedla in spremno besedo napisala Nataša Trstnik

Louise Erdrich se je rodila leta 1954 v Little Falls, Minnesota. Otroštvo je preživela v Wahpetonu v Severni Dakoti, kjer sta njen nemški oče in mati po rodu iz indijanskega plemena Chipeewa poučevala pri uradu za indijanske zadeve. Diplomirala je leta 1976 v Dartmouthu, potem pa študirala kreativno pisanje na univerzi John Hopkins in tam leta 1978 magistrirala. Njeno tesno sodelovanje z možem, antropologom in romanopiscem Michaelom Dorrisom, je neobičajna posebnost njenega pisanja. Vsako stran rokopisa si na glas prebirata, dokler se ne strinjata z vsako besedo. Erdrichova meni, da to podpira njen ustvarjalni postopek: "Osnutek napišeš sam, toda vedno je prisotna še druga oseba, ki te čustveno in razumsko podpira." *Love Medicine* (1984), prvi roman načrtovane tetralogije, je dobil nagrado American Academy and Institute of Arts and Letters. Naslednji dve knjigi sta *The Beet Queen* (1986) in *Tracks* (1988); iz le-te je tu prevedeno prvo poglavje. Kratke zgodbe so objavljene v mnogih uglednih ameriških revijah, kot so *The Atlantic Monthly*, *Ms.*, *Chicago*, *The Paris Review*, *Mother Jones*.

Tracks opisuje čas od 1912 do 1924 v rezervatu, kjer se Indijanci navzemajo potrošniških vrednot belcev. Hočejo se izvleči iz revščine in s socialnega dna, vendar omamljeni od alkohola razprodajajo svoje pičlo imetje. Kljub revščini in lakoti pa ostanejo nekateri zvesti sebi in prednikom; mlada Fleur sledi svoji indijanski nravi in starim načinom, ki so pri Indijancih v tesnem sožitju z naravo in njeno mitologijo. Skoz pripoved popeljeta dva pripovedovalca z različno zvonečima glasovoma: Fleurin zaveznik Nanapush, stari bojevnik za indijanske pravice, in vraževerna, spletk polna Pauline, ki je vedno bolj ob pamet. Ta dvoplastnost v pripovednem postopku daje bralcu občutek, da lebdi v prostoru, ki živi med realnim in magičnim, in vendar te meje nikoli zares ne prestopi. Svojevrstno je zaznamovan jezik, preprost, a z leksiko in izrazjem, ki še diši po starih indijanskih jezikih.

Louise Erdrich se je povzpela do samega vrha ameriške literature. Svoje etnično (indijansko) pisateljsko poslanstvo si deli z Leslie Marmon Silko (1948), avtorico romanov *Ceremony* (1977) in *The Almanac of the Dead* (1991). Pri Silkovi se v prvem romanu junak iz eksistencialne krize, ki ga po bitki v drugi svetovni vojni potisne skoraj čez rob, v maniri *Bildungsromana* zateče k svoji indijanski preteklosti in v dobre in zle sile, k zakletvam, starim zgodbam in obredju, ki ga popeljejo skoz iniciacije in katarze in končno duhovno ozdravijo. Obe pisateljici literarizirata kulturo, ki je, paradoksalno, predvsem neverbalna, in ravno to indijanskim pisateljicam odpira prostor za novo liriko, v besedah zaživijo prastare energije dobrega in zla, živalskih božanstev in divjih bitij. V njihovi pripovedi vrvijo sporočila narave, zaznamovana je s človeškim spoštovanjem do nje, in vendar je ta liričnost vpeta v socialni kontekst indijanskega vsakdana, revščino, alkoholizem, nemotiviranost, zamejenost z rezervati, nezmožnost živeti drugače. Zato v pisanju Erdrichove in njenih sopotnic razen v leposlovni izbrušenosti uživamo tudi v najdbah dragocenih koščkov dandanes razkrojene in s patino prekrute indijanske kulture.